SLOVO A SLOVNÍ ZÁSOBA

slovní druhy, sousloví, slova nespisovná, hovorová a knižní, citově zabarvená a zdrobněliny

1. Urči slovní druhy vyznačených slov.

Včera jsme se **se** třemi kamarády vydali **do starého** lesa. **Naše** malá výprava šla **pomalu**, **protože** cesta byla po dešti kluzká. U potoka jsme zahlédli **dvě** srnky **a** chvíli je tiše pozorovali. **Najednou** se z křoví ozvalo hlasité **prásk**! „**Ať** už nás nic dalšího nevyděsí," zašeptal **Petr**. Všichni jsme se **rychle** rozhlédli, ale mezi stromy **nebylo** vůbec nic.

2. Vyhledej a podtrhni sousloví.

Podivná sobota

V sobotu ráno vyrazil Matěj na jízdním kole za dědečkem. Cestou minul základní školu, malé fotbalové hřiště a zastávku, u které právě stál linkový autobus. Na kraji vesnice sesedl z kola a pokračoval po úzké cestě mezi poli.

U dědečkova domu rostl černý rybíz a pod starou jabloní stála dřevěná lavička. Dědeček však nebyl na zahradě. Matěj ho našel v dílně. Na nose měl ochranné brýle a na stole před ním ležela vrtačka, krabice hřebíků a podivná kovová součástka.

„Co vyrábíš?" zeptal se Matěj. „To je ptačí budka," odpověděl dědeček.

Vtom se z rádia ozvala předpověď počasí. Odpoledne se měly přihnat silné bouřky.

„Tak honem," řekl dědeček. „Musíme to vyzkoušet, než začne pršet."

3. Doplň chybějící slovo, aby vzniklo sousloví.

obývací _____ _____ hodiny

_____ karta mateřská _____

jízdní _____ _____ průkaz

_____ škola kyselina _____

státní _____ _____ prostředek

4. Podtrhni v textech nespisovné tvary.

Výprava do sklepa

„Hele, pojď sem, něco jsem našel!" zavolal Kuba na Terezu.

„Počkej, dyť si musím vzít boty. Venku je děsná zima," odpověděla a seběhla ze schodů.

Kuba stál před starejma dveřma do sklepa a v ruce držel rezavej klíč. „Kdes ho vzal?"

„Ležel támhle za tou bednou. Myslíš, že je vod těch dveří?" „Tak to zkus, ne?"

Kuba strčil klíč do zámku, ale ani se nehnul. „To je ňáký zaseklý. Nemáš šroubovák?"

„Nemám. Ale děda má v dílně takovej ten votvírák nebo něco podobnýho."

„Tak pro něj skoč." „Proč já? Běž si tam sám." „Protože ty seš rychlejší."

Tereza protočila oči. „No jasně. Dycky všechno já."

Na výletě

„Hele, nechceš se napít?" zeptal se Matěj a vytáhl z batohu flašku s limonádou.

„Jo, mám děsnou žízeň," odpověděl Kuba. „A pak už musíme valit. Za chvíli nám jede bus."

Kolem nich prošel starší pán. „Ogaři, jestli jdete na nádraží, vemte to kolem kostela. Tudy je to kratší."

„Díky!" zavolal Kuba. „Tak poď, ať nám to neujede."

4. Napiš ke slovům knižním a hovorovým slova neutrální.

chmurný → _____
skanout → _____
uzřít → _____
sličná → _____
praviti → _____
slovutný → _____

fajn → _____
prima → _____
motorka → _____
brečet → _____
švindlovat → _____
malér → _____

5. Nahraď zvýrazněné slovo lichotivým výrazem. Která z nich jsou zdrobněliny? Zakroužkuj v nich příponu.

„Pojď, můj malý **pse**, půjdeme na procházku!“ _____
Maminka pohladila své **dítě** a přikryla ho peřinkou. _____
„Ty máš ale krásné modré **oči**!“ řekla babička. _____
„Tak už pojď **jíst**, broučku,“ zavolala maminka. _____
Do sálu vstoupila elegantně oblečená starší **žena**. _____

6. Vytvoř zdrobněliny od uvedených slov. Zakroužkuj přípony.

dům → _____
pes → _____
strom → _____
stůl → _____
kniha → _____

lžíce → _____
hvězda → _____
kočka → _____
okno → _____
slunce → _____

7. Nahraď zvýrazněné slovo hanlivým výrazem.

„Ten **dům** je příšerný! Vždyť se skoro rozpadá.“ _____
„Ukliď si to **oblečení** z podlahy!“ rozčiloval se tatínek. _____
„Ten starý **kůň** už sotva táhne vůz.“ _____
„Přestaň se tak **smát**! Slyší tě celý autobus.“ _____
„Tohle **jídlo** se opravdu nedá jíst!“ zlobil se host. _____
„Nestrkej mi ten svůj **obličej** až před obrazovku!“ _____
„Odveď toho **psa** pryč, pořád na mě vrčí!“ _____
„Tohle staré **auto** už zase nejede!“ rozčiloval se řidič. _____
„Přestaň už **mluvit**, vždyť nikoho nepustíš ke slovu!“ _____
„Nebuď takový **zbabělec** a pojď s námi!“ _____
„Ten **chlapec** zase schválně rozbil spolužákovi pravítko.“ _____
„Přestaň už **plakat**, vždyť se vůbec nic nestalo!“ _____
„Odnes si tu svoji starou **věc**, jen tady překáží.“ _____
„Celé odpoledne jen **zahálí**, místo aby nám pomohl.“ _____

8. Vymysli a napiš synonyma (slovy stejného nebo podobného významu).

svědomitý (žák) – _____ (něco se) stalo – _____ slovutný (mistr) – _____

bytelný (stůl) – _____ hrozba (povodní) – _____ číše (vína) – _____

náročný (úkol) – _____ žádost (o pomoc) – _____ zámožná (rodina) – _____

všiml si (nepřítele) – _____ (velký) chaos – _____ (žije v) luxusu – _____

(dostal se do) nesnází – _____ pár (vesel) – _____ zlostný (člověk) – _____

strach (že to nestihne) – _____ sledoval (zvířata v zoo) – _____ zakopl (o kámen) – _____

9. Nahraď tučně zvýrazněná slova synonymy.

Hasič byl velmi **odvážný** a vběhl do hořícího domu. _____

Aneta je **svědomitá** a každý úkol si po sobě zkontroluje. _____

Výstup na vrchol byl dlouhý a **namáhavý**. _____

Z půdy se v noci ozýval **podivný** zvuk. _____

Jeho návštěva byla úplně **nečekaná**. _____

Musíme **spěchat**, jinak nám ujede vlak. _____

Mezi stromy jsme na okamžik **spatřili** srnku. _____

Děti se rozhodly mapu dobře **schovat**. _____

Dlouhá cesta nás úplně **vyčerpala**. _____

Jejich **úmyslem** bylo dostat se domů ještě před setměním. _____

Zůstali jsme doma, **jelikož** venku pršelo. _____

Chtěl pokračovat, **avšak** už neměl sílu. _____

Pojedeme vlakem, **nebo** půjdeme pěšky. _____

Venku mrzlo, **a proto** jsme zůstali doma. _____

Zapomněl si klíče, **tudíž** se nedostal domů. _____

Jestliže bude zítra hezky, půjdeme na výlet. _____

10. Vymysli a napiš vhodná antonyma (slova opačného významu) k tučně zvýrazněným slovům.

Zachránce se zachoval velmi **odvážně**. _____

Kvůli **nedbalé** práci musel celý úkol opravit. _____

Přestože závod vyhrála, zůstala **skromná**. _____

Lakomý kupec se nakonec zachoval překvapivě **štědře**. _____

Chlapec odpověděl učitelce velmi **drze**. _____

Ocenil jsem, že ke mně byla **upřímná**. _____

Hlídač zůstal celou noc **bdělý**. _____

Na **neúrodné** půdě se obilí příliš nedařilo. _____

Pravidelný pohyb našemu zdraví **prospívá**. _____

Nemusíš se mnou vždycky **souhlasit**. _____

Rodiče mu výlet nakonec **povolili**. _____

Provaz jsme museli přeseknout a obě části **oddělit**. _____

Po prudkém **poklesu** teploty začalo sněžit. _____

11. Doplň do dvojice vět stejné mnohoznačné slovo.

1. Po pádu ho bolela _____. Dědeček je _____ celé rodiny.
2. Pták si poranil _____. Naše třída sídlí v levém _____ školy.
3. Strom má hluboké _____. Urči _____ slova *zahradník*.
4. Z meruňky vyndal _____. To je _____ celého sporu.
5. Odřela mě _____. Zastavili jsme se u _____ rozhledny.
6. Po pádu ho bolelo _____. Řeka se rozdělila na dvě _____.
7. Kůň měl na _____ sedlo. Název knihy najdeš také na jejím _____.
8. Přes palubu se přelila vysoká _____. Městem se přehnala _____ protestů.
9. Silný _____ vody odnesl větev. Nečekaně vypadl elektrický _____.
10. Rybář vytáhl z vody _____. Ve vlaku nefungovala mobilní _____.
11. Zpod skály vytéká horský _____. Z čela jí spadl _____ vlasů.
12. Na provaze udělal pevný _____. Praha je významný dopravní _____.
13. Za vesnicí začíná obilné _____. Vyplň všechna povinná _____ formuláře.
14. Zapnul si bezpečnostní _____. Na mapě jsme vyznačili horský _____.
15. Přečetla si zajímavý _____ o vesmíru. Řetěz se přetrhl v jednom _____.

13. Vymysli ke každému slovu dvě věty tak, aby v každé větě mělo slovo jiný význam.

zub: _____

_____

jazyk: _____

_____

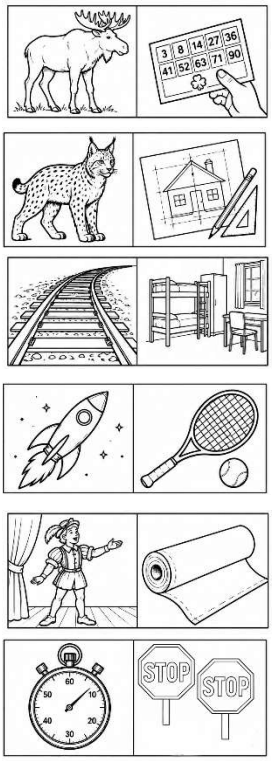
klíč: _____

_____

14. Zakroužkuj slova jednoznačná.

rameno – Praha – protože – křídlo – sedm – zítra – mňau – kořen – Labe – avšak – síť – bez – fotosyntéza – jazyk – včera – hřbet – třikrát – Brno – proud – haf – potom – zub – pod – teploměr – klíč – dvacet – ale – Vltava – nahoře – trojúhelník

16. Dvojice obrázků představují slova souzvučná – homonyma. Doplň ke každé dvojici tato homonyma. Pak ke každému slovu ze dvojice vymysli větu.

17. V každém řádku jsou tučně zvýrazněná slova homonyma. Každé je ale jiného slovního druhu.

Napiš ke každé větě, o jaký slovní druh jde.

se	Petr **se** rychle oblékl.	Přišla **se** svou sestrou.
je	Tatínek **je** doma.	Maminka **je** zavolala k obědu.
jí	Babička **jí** polévku.	Koupili **jí** nový batoh.
kolem	Prošel **kolem** školy.	Rozhlédl se **kolem**.
ráno	Dnes **ráno** pršelo.	Celé **ráno** pršelo.
večer	Přijdu **večer**.	**Večer** rychle utekl.
blízko	Bydlíme **blízko**.	Stál **blízko** dveří.
místo	Tohle **místo** je volné.	**Místo** učení si pustil film.
během	**Během** prázdnin hodně cestoval.	Rychlým **během** se unavil.
vedle	Sedni si **vedle**.	Sedni si **vedle** mě.
proti	Všichni byli **proti**.	Běželi **proti** větru.
okolo	Rozhlédl se **okolo**.	Šli **okolo** rybníka.
ať	**Ať** už přestane pršet!	Řekl mi, **ať** na něj počkám.
tři	**Tři** žáci chyběli.	**Tři** rukama o sebe.
má	To je **má** kniha.	Petr **má** novou knihu.
pět	Bylo nás **pět** kamarádů.	Zpěvačka bude **pět** operu.
stát	Auta musí **stát** v řadě.	Český **stát** má prezidenta.

Jasně. Připravila jsem **čtyři typy úloh po pěti příkladech** a schválně jsem je posunula o kousek výš – aby děti musely skutečně přemýšlet o vztahu mezi významy slov. U „rodiče“ dávám řešení vždy v jednotném čísle.

1. Vetřelec v řadě

Najdi slovo, které do řady nepatří. Vysvětli proč.

1. smrk – borovice – **jehličnan** – jedle – modřín
2. měď – železo – **kov** – zlato – hliník
3. Vltava – Labe – Morava – **řeka** – Sázava
4. housle – violoncello – **smyčcový nástroj** – viola – kontrabas
5. žula – čedič – pískovec – vápenec – **hornina**

Řešení: jehličnan, kov, řeka, smyčcový nástroj, hornina – ve všech případech je vetřelec **slovem nadřazeným**, zatímco ostatní slova jsou vůči sobě souřadná.

2. Chybějící člen rodiny

Doplň další slovo podřazené k uvedenému slovu.

1. **obilnina** → pšenice – žito – ječmen – _____
2. **drahokam** → rubín – safír – smaragd – _____
3. **savec** → jelen – liška – veverka – _____
4. **pohoří** → Krkonoše – Šumava – Jeseníky – _____
5. **řemeslo** → truhlářství – kovářství – hrnčířství – _____

Možné řešení: 1. oves, 2. diamant, 3. jezevec, 4. Beskydy, 5. sklářství

3. Najdi společného „rodiče“

Napiš **jedno slovo v jednotném čísle**, které je všem slovům nadřazené.

1. rubín – safír – diamant – smaragd → _____
2. Vltava – Sázava – Dyje – Morava → _____
3. měď – železo – zlato – hliník → _____
4. žula – čedič – pískovec – vápenec → _____
5. housle – flétna – klavír – trubka → _____

Řešení: 1. **drahokam**, 2. **řeka**, 3. **kov**, 4. **hornina**, 5. **hudební nástroj**

4. Doplň řadu po čtyřech stupních

Doplň chybějící slova tak, aby každé následující bylo podřazené předchozímu.

1. živočich → _____ → šelma → liška
2. rostlina → _____ → jehličnan → smrk
3. živočich → _____ → dravec → orel
4. rostlina → _____ → obilnina → pšenice
5. dopravní prostředek → _____ → osobní automobil → Škoda Octavia

Řešení:

1. živočich → **savec** → šelma → liška
2. rostlina → **strom** → jehličnan → smrk
3. živočich → **pták** → dravec → orel
4. rostlina → **užitková rostlina** → obilnina → pšenice
5. dopravní prostředek → **silniční vozidlo** → osobní automobil → Škoda Octavia

Právě poslední typ je podle mě výborný pro silnější páťáky. Na jednom řádku totiž vidí, že například **savec je podřazený slovu živočich, ale zároveň nadřazený slovu šelma** – takže „nadřazené“ a „podřazené“ není trvalá vlastnost slova, ale vztah mezi dvěma pojmy.

Děkuju. Tak já začnu dvojkou. Tam je to v pořádku. Já bych jenom tam nedávala ty savce, ale místo toho bych tam dala horniny, ať doplní chybějící. dala bych tam jehličnany. A ještě přemýšlím, řeku bych tam dala, ať vymyslí to, co jsme se teď učili všechno vlastně. Tak. Potom by hledali společného rodiče. Tam bych určitě nechala ty kovy, takže budou hledat slovo kov. Budou hledat slovo smyčcový nástroj, řekneme si, že tam může být i sousloví. Nedávala bych tam už tu řeku, ani drahý kámen, ani horninu, to už tam budou mít jinde. Takže bych tam dala nějaké známé české přehradní nádrže, aby oni by si uvědomili, že to je přehrada. dala bych tam jezera. A dala bych tam... takže nadřazené slovo bude jezero. A ještě přemýšlím nad nějakým náročnějším, aby museli chvilku uvažovat, co to je za nadřazené slovo. U čtyřky bych to u... těch rostlin... jak tam máme čtyřku, tak já bych tam naopak dala užitková rostlina a pak oni doplní to slovo obilnina. A stejně tak u trojky pětky bych tam nechala to silniční vozidlo, ale ještě oni sami doplní to osobní automobil. No a teďka se vracím k tomu prvnímu cvičení, kde budou hledat vetřelce. A tam bych vyřadila teda ty stromy, vyřadila bych ty kovy, řeky. No vlastně všechno. A vymyslela bych jiné, jiných pět řad a vždycky by tam, teda ale ten princip, na kterým je to tam špatně zařazené, nebyl jiný. Jednou by tam bylo omylem slovo nadřazené, jednou ale omylem slovo podřazené. Jednou by tam bylo... třikrát by tam bylo slovo, které by bylo zdánlivě podobné, ale z nějakého důvodu by tam teda nepatřilo. To znamená například by tam byly samé řeky a tam omylem vložená přehrada. Ale řeky už tam máme, takže tohle by byly třeba názvy hor a omylem by tam byl nějaký jiný objekt, třeba pohoří nebo propast nebo něco takového, rybník třeba omylem. A ty další témata taky bych chtěla, aby byly trošku takové složitější, buď z toho zeměpisu nebo třeba z dějin. mohli by tam být, to by bylo hodně těžké, sami králové čeští a pak jeden, co by byl kníže. Anebo obráceně, sama knížata a pak ten první český král, to znamená Vratislav II. třeba. Jo. Ale není to úplně pravda, protože oni jsou vlastně všichni, by se dalo říct panovníci, jo. Ale tak stejně tak jako jsou třeba ty hory. To by bylo všechno přírodní objekty.

Ano, rozumím. A líbí se mi hlavně změna u „vetřelce“: **nemá se pětkrát opakovat tentýž princip**, ale dítě má pokaždé nejdřív pochopit, *proč* jedno slovo do skupiny nezapadá. Upravila bych tedy všechny tři části takto.

2. Chybějící člen rodiny

Doplň další slovo, které patří do stejné skupiny.

1. **obilnina** → pšenice – žito – ječmen – _____
2. **hornina** → žula – čedič – pískovec – _____
3. **jehličnan** → smrk – borovice – jedle – _____
4. **řeka** → Vltava – Labe – Morava – _____
5. **drahokam** → rubín – safír – smaragd – _____

Možné řešení: 1. oves, 2. vápenec, 3. modřín, 4. Dyje (případně Sázava aj.), 5. diamant

Tady bych klidně uznávala samozřejmě i jiná správná řešení.

3. Najdi společného „rodiče“

Napiš společné nadřazené slovo. Může to být i sousloví.

1. železo – měď – zlato – hliník → _____
2. housle – viola – violoncello – kontrabas → _____
3. Lipno – Orlík – Slapy – Vranov → _____
4. Černé – Čertovo – Plešné – Prášilské → _____
5. tulipán – narcis – hyacint – krokus → _____

Řešení: 1. **kov**, 2. **smyčcový nástroj**, 3. **přehradní nádrž**, 4. **jezero**, 5. **cibulovina**

U pětky se mi právě **cibulovina** docela líbí. Dítě vidí čtyři „kytky“, ale hledané slovo musí být přesnější než *rostlina* nebo *květina*. To už vyžaduje trochu přemýšlení. Pokud byste chtěla něco víc vlastivědného, pěkná alternativa je třeba *Karlštejn – Křivoklát – Bezděz – Kost* → **hrad**.

4. Čtyři patra

Doplň chybějící článek tak, aby se význam postupně zužoval.

1. živočich → _____ → šelma → liška
2. rostlina → _____ → jehličnan → smrk
3. živočich → _____ → dravec → orel
4. rostlina → užitková rostlina → _____ → pšenice
5. dopravní prostředek → silniční vozidlo → _____ → Škoda Octavia

Řešení: 1. **savec**, 2. **strom**, 3. **pták**, 4. **obilnina**, 5. **osobní automobil**

Ty poslední dvě jsou teď podle mě výrazně lepší – dítě nedoplňuje jen poměrně samozřejmou druhou úroveň, ale musí najít **přesný mezičlánek**.

1. Vetřelec

Tady bych opravdu pokaždé změnila důvod.

1. **pondělí – úterý – pracovní den – středa – čtvrtek**
   Vetřelec: **pracovní den** – je to **nadřazené pojmenování**, ostatní jsou konkrétní dny.
2. **ovoce – jablko – hruška – švestka – meruňka**
   Vetřelec: **jablko**? Ne – tady by byl problém, protože *ovoce* je nadřazené, takže bychom znovu měli stejný princip.
   Pro „podřazené“ potřebujeme obrátit stavbu, například:
   strom – keř – bylina – smrk – liána
   Vetřelec: **smrk** – je **podřazený slovu strom**, zatímco ostatní označují základní typy růstu rostlin.
   Tohle je ale botanicky trochu školsky ošemetné, takže bych raději zvolila čistší řadu:
   stavba – rostlina – živočich – věc – dub
   Ani ta není pěkná. **Podřazeného vetřelce bych sem nakonec násilně nevkládala**, pokud nenajdeme opravdu čistou hierarchii.

A ty tři „věcné“ vetřelce bych naopak udělala z učiva:

3. **Sněžka – Praděd – Lysá hora – Macocha – Klínovec**
   → **Macocha**; ostatní jsou **hory/vrcholy**, Macocha je **propast**.
4. **Přemysl Otakar I. – Václav I. – Přemysl Otakar II. – Břetislav I. – Václav II.**
   → **Břetislav I.**; ostatní byli **čeští králové**, Břetislav I. byl český kníže.
5. **Karlštejn – Křivoklát – Bezděz – Kost – Konopiště**
   → tady bych to nedala, protože klasifikace *hrad* × *zámek* se může historickými přestavbami komplikovat.
   Mnohem čistší je například:
   Šumava – Krkonoše – Jeseníky – Pálava – Beskydy
   → **Pálava**; ostatní jsou **pohoří**, Pálava je vrchovina.

U té historické řady je přesně důležitá vaše poznámka: **Břetislav i Přemysl Otakar II. jsou samozřejmě panovníci**. Otázka tedy nesmí znít jen „co sem nepatří“, protože podle nadřazené kategorie *panovník* tam patří všichni. Zadání bych formulovala: **„Najdi vetřelce a vysvětli, čím se od ostatních liší.“** Pak je odpověď *Břetislav I. – jako jediný nebyl králem, ale knížetem* naprosto smysluplná.

A ještě bych promyslela tu **druhou řadu s podřazeným vetřelcem**. Tam se dá najít něco opravdu čistého, aby nebylo potřeba dětem vysvětlovat, proč je naše klasifikace vlastně sporná.

Dobře, děkuju, já si to dokončím ve Wordu.

Není zač. 😊 Myslím, že už z toho máte docela pestrou sadu úloh, takže to nebude jen klasické mechanické určování pojmů. Ať se finální skládání ve Wordu podaří!

A do mě došlo, že ještě budu muset zopakovat slovní druhy. Jenom rychlovku. Takže. Prostě, já jsem hrozně unavená, pardon. Ty slovní druhy. Takže já bych potřebovala nějakej textík, kde by to asi hledali.

Jasně. Na rychlé opakování bych udělala **jeden krátký souvislý text**, ale schválně takový, aby se v něm přirozeně objevilo všech deset slovních druhů – včetně číslovky, předložky, spojky, částice a citoslovce.